

Bogdan Włodarczyk

Uniwersytet Łódzki
Katedra Geografii Miast i Turyzmu
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31
bowlo@poczta.onet.pl

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA – CYKLICZNOŚĆ, „AKTORZY”, DETERMINANTY ROZWOJU

TOURISM SPACE – THE CYCLE, THE 'ACTORS' AND DEVELOPMENT DETERMINING FACTORS

Zarys treści: Artykuł podejmuje problematykę przestrzeni turystycznej zarówno w ujęciu subiektywnym (indywidualnym, percepcyjnym), jak i obiektywnym (z punktu widzenia miejsca lub obszaru jej występowania). Omówiono także typy przestrzeni turystycznej ze względu na zajmowane terytorium oraz w układzie dynamicznym, traktując je jako możliwe fazy rozwoju ogólnej przestrzeni turystycznej. Efektem jest zaproponowany cykl rozwoju przestrzeni turystycznej. Ponadto scharakteryzowano rolę różnych grup „aktorów” przestrzeni turystycznej oraz determinanty jej organizacji i funkcjonowania. Zaproponowano również model postępowania badawczego zmierzającego do pełnej charakterystyki przestrzeni turystycznej.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, typy przestrzeni turystycznej, cykl turystyczny, „aktorzy” przestrzeni turystycznej, determinanty rozwoju i program badań przestrzeni turystycznej.

Abstract: The author discusses the issue of tourism space both from a subjective (individual and perceptive) and an objective point of view (the place or area of occurrence). He also discusses types of tourism space as regards the territory they occupy as well as dynamically, as potential development phases for tourism space. As a result, he proposes a tourism space development cycle. In addition, the roles of different groups of tourism space 'actors' and the factors determining organization and functioning of tourism space are described. The author further proposes a model research procedure aiming at a full description of tourism space.

Key words: tourism space, types of tourism space, tourism cycle, tourism space 'actors', development determining factors, research into tourism space.

1. WSTĘP

Pojęcie przestrzeni geograficznej i turystycznej wzbudza wśród geografów wiele dyskusji terminologicznych (STACHOWSKI 1993, LISZEWSKI 1995, 2005 i in.), opisanych szczegółowo w pracach LISZEWSKIEGO i BACZWAROWA (1998), LATOSIŃSKIEJ (1998), KOWALCZYKA (2000), LOZATO-GIOTARTA (2003), MEYER (2004). Toczono dyskusje dotyczące przestrzeni przebiegają równolegle z rozważaniami na temat relacji między podstawowymi pojęciami, takimi jak „turystyka” i „rekreacja” (BACHVAROV, DZIEGIEĆ 2005). W literaturze przedmiotu pojawiło się bardzo wiele określeń dotyczących przestrzeni, w której można zaobserwować zjawiska związane z zagospodarowaniem czasu wolnego oraz aktywności realizowane w tym czasie przez człowieka poza domem. Najpopularniejsze to przestrzeń turystycz-

1. INTRODUCTION

The concepts of geographical and tourism space have created a lot of terminological discussion (STACHOWSKI 1993, LISZEWSKI 1995, 2005, and others), described in great detail by LISZEWSKI & BACZWAROW (1998), LATOSIŃSKA (1998), KOWALCZYK (2000), LOZATO-GIOTART (2003), and MEYER (2004). Discussion on the term 'space' accompanies that concerning the relation between basic concepts such as 'tourism' and 'recreation' (BACHVAROV & DZIEGIEĆ 2005). The literature offers many terms referring to space connected with the organisation of leisure time and outdoor activities. The most popular include 'tourism space', 'recreation space', 'tourism-recreation space' or

na, przestrzeń rekreacyjna, przestrzeń rekreacyjno-turystyczna, przestrzeń wypoczynkowa, przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa, przestrzeń urlopowo-wakacyjna. Pojawiają się także inne określenia obejmujące zakresem pojęciowym aktywności tylko częściowo uznane za turystyczne. Przykładem może być przestrzeń „święta” – przestrzeń turystyki pielgrzymkowej (JACKOWSKI 2003). Ale czy można mówić o przestrzeni turystyki biznesowej czy kongresowo-konferencyjnej, które właściwie są częścią scharakteryzowanych w dalszej części artykułu typów przestrzeni turystycznej w ujęciu uniwersalnym? Problem ten wzbudza nadal wiele dyskusji (m.in. LISZEWSKI i BACZWAROW 1998). Żadna z wymienionych propozycji nie określa jednak relacji: aktywność człowieka w czasie wolnym – przestrzeń w sposób całościowy i wyczerpujący. Zasadne wydaje się więc określenie sumy tych przestrzeni cząstkowych – czasami o bardzo różnym charakterze – wspólnym mianem przestrzeni czasu wolnego, będącej znaczącą i wyraźnie identyfikowalną częścią ogólnej przestrzeni geograficznej.

2. PRZESTRZEŃ CZASU WOLNEGO, PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA

Przyjmijmy, że przestrzeń czasu wolnego to ta część przestrzeni geograficznej, w której mają miejsce (obserwuje się, odbywają się) wszelkie aktywności związane z zagospodarowaniem (konsumpcją) czasu wolnego, z wyłączeniem tzw. przestrzeni „domowej”, związanej z miejscem stałego zamieszkania (konkretnym adresem).

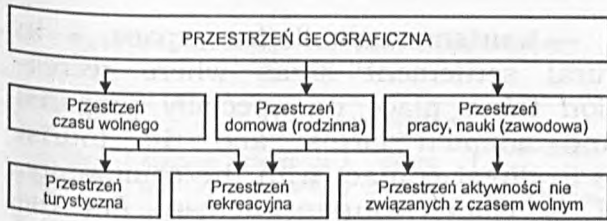
Przyjmując powyższe założenie można wyraźnie określić odrębność przestrzeni turystycznej, będącej przestrzenią o charakterze „odświętnym”, od przestrzeni rekreacyjnej, będącej zazwyczaj przestrzenią codzienną, w której podejmowane aktywności sprowadzane są często do zachowań o charakterze rutynowym (regularne wizyty w klubach, na basenie, siłowni itp. – rys. 1). Takie rozgraniczenie pojęciowe uzasadnione jest także z ekonomiczno-marketingowego punktu widzenia. W przypadku produktu turystycznego, rozumianego w sensie ogólnym, oraz przestrzennego układu konsument–produkt, przynajmniej jeden element posiada charakter zewnętrzny, podobnie jak relacja między rozłącznymi przestrzeniami zamieszkania i turystyczną. Relacje konsument–produkt rekreacyjny mają charakter wewnętrzny, gdyż zachodzą one w obrębie tej samej przestrzeni rekreacyjnej.

‘holiday space’. There are also other terms covering activities which are only partly regarded as tourism e.g. ‘sacred’ space – pilgrimage tourism space (JACKOWSKI 2004). But can we talk about business or conference tourism spaces which are in fact parts of the universal tourism space types described later in the article? This problem still stirs a lot of controversy (e.g. LISZEWSKI & BACZWAROW 1998) and the relation between human activity in leisure time and space has not been fully defined yet. It seems reasonable then to refer to all these spaces, sometimes very different, as ‘leisure (or free) time’ space (*przestrzeń czasu wolnego*), which is an important and clearly identifiable part of general geographical space.

2. ‘LEISURE TIME’ SPACE AND TOURISM SPACE

Let us assume that ‘leisure time’ space is the part of geographical space where all kinds of activities connected with the consumption of free time take place with the exception of the ‘home space’ (at the permanent address).

Based on this assumption, it is possible to distinguish tourism space from a space with a ‘festive’ or ‘holiday’ character (this would include Sundays), and from recreational space which is usually an everyday space in which some routine activities are done (regular visits to clubs, swimming pool, gym, etc. – fig. 1). This differentiation of terms is also justifiable from an economic and marketing point of view. As in the case of a tourism product, understood generally as a spatial relation between the consumer and the product, there is at least one ‘external’ element, similar to the separation of home and tourism spaces. The relations between the consumer and recreational space are internal because they occur within the same recreational space.

Rys. 1. Relacje między przestrzenią geograficzną, przestrzenią czasu wolnego oraz przestrzenią nie związaną z czasem wolnym człowieka
(źródło: opracowanie autora)

Aby jednoznacznie określić pojęcie „przestrzeń turystyczna” na potrzeby niniejszej pracy przyjęto definicję zaproponowaną przez S. Liszewskiego, która zdaniem autora najtrafniej i najbardziej wyczerpująco wypełnia zakres pojęciowy tego wyrażenia. Według LISZEWSKIEGO (1995, 2005): „przestrzeń turystyczna jest funkcjonalnie wyróżniającą się podprzestrzenią przestrzeni geograficznej rozumianej w sensie *largo*, to znaczy jako przestrzeń, na którą składają się elementy przyrodnicze (środowisko naturalne), trwałe efekty działalności ludzkiej w tym środowisku (środowisko gospodarcze), a także środowisko człowieka w rozumieniu społecznym”. Oczywiście spełniony musi być przy tym także warunek zaklasyfikowania obserwowanych w tej przestrzeni aktywności człowieka jako „turystyczne”. Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że zaprezentowana definicja ma charakter obiektywny i opisuje zagadnienie z punktu widzenia konkretnego miejsca/obszaru oraz obserwowanych tam aktywności i działań na rzecz turystyki.

LISZEWSKI (1995) w swojej pracy stwierdza także: „Różnorodna aktywność turystyczna człowieka pozwala [...] na wydzielenie pięciu typów przestrzeni turystycznej”. Przyjmując za podstawę charakter działalności turystycznej oraz stopień kształtowania przez nią przestrzeni geograficznej i społecznej można wyróżnić (LISZEWSKI 1995, 2005):

- przestrzeń eksploracji turystycznej – to ta część przestrzeni turystycznej, która użytkowana jest w pełnej koegzystencji turysty-odkrywcy (mała skala ruchu turystycznego) ze środowiskiem przyrodniczym, a występujące formy aktywności turystycznej nie pozostawiają trwałego zainwestowania turystycznego;

- przestrzeń penetracji turystycznej – to część przestrzeni turystycznej, którą turysta (często masowo) odwiedza głównie w celu poznawczym lub (rzadziej) w celu krótkotrwałego wypoczynku. Podprzestrzeń ta zarówno w sferze przyrodniczej, jak i kulturowej jest zagospodarowana turystycznie w stopniu ułatwiającym turystyce jedynie poznanie lub krótkotrwały pobyt;

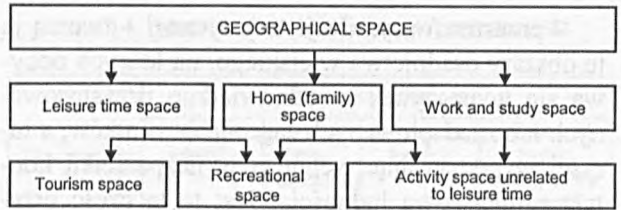

Fig. 1. Relations between geographical space, 'leisure time' space and space unrelated to leisure time
(source: author)

In order to provide a clear description of tourism space the author adopted the definition suggested by Liszewski which he believes to express the range of meaning best. According to LISZEWSKI (1995, 2005), “tourism space is a functionally distinct subspace of geographical space *sensu largo* i.e. a space consisting of the natural environment, the permanent effects of human activity on it (economic environment), as well as the human environment in the social sense”. Obviously, human activities observed in this space must be classified as ‘tourism’. At the same time it must be said that the definition is in terms of a place or area and the tourism activities observed there, as an external object.

LISZEWSKI (1995) also states that: “varied human tourism activity allows [...] five types of tourism space to be distinguished”. Based on the kind of tourism activity, and the extent to which geographical and social space is affected by it, the following subspaces can be distinguished (LISZEWSKI 1995, 2005):

- tourism exploration space – used by the tourist as explorer coexisting with the natural environment (small scale tourism); tourism activities do not result in a permanent tourism infrastructure;

- tourism penetration space – visited by tourists (often in numbers) mainly for cognitive reasons or (occasionally) for the purpose of a short rest. Both in natural and cultural terms this subspace possesses tourism infrastructure which helps the tourist stay briefly and learn about the place;

– przestrzeń asymilacji turystycznej – tworzą ją te obszary osadnictwa wiejskiego, na których odbywa się wypoczynek w odpowiednio przystosowanych lub zaadaptowanych zagrodach rolników, a turyści wypoczywając wchodzą w bezpośredni kontakt z miejscową ludnością. Jest to ta część przestrzeni, w której aktywność turystyczna najbardziej przystosowuje się do miejscowego środowiska nie tworząc nowych form zagospodarowania turystycznego, a bardzo często wzbogacając je o nowe wartości kulturowe. Są to zazwyczaj obszary wiejskie o charakterze wsi letniskowych czy agroturystycznych. LISZEWSKI (1999) przyjmuje także, że część centrów miast pełniących funkcję turystyczną może być zaliczona do tego typu przestrzeni;

– przestrzeń kolonizacji turystycznej – czyli ta część przestrzeni turystycznej, na której dokonuje się trwale zagospodarowanie turystyczne, głównie pod postacią „drugich domów”, ośrodków wypoczynkowych, hoteli czy wiosek wakacyjnych. Jest to najczęściej przestrzeń obca krajobrazowo i organizacyjnie w stosunku do regionów geograficznych, w których powstaje, a ze względu na swoją skalę jest najczęściej „agresywna” w stosunku do obszarów otaczających;

– przestrzeń urbanizacji turystycznej – będąca tą częścią przestrzeni turystycznej, która zaczyna powstawać w ostatniej fazie kolonizacji turystycznej, a jej wyróżnikiem jest osiedlanie się w niej na stałe mieszkańców miast uprzednio wykorzystujących ją w charakterze turystycznym. Jest to typ przestrzeni, który w znacznym stopniu ogranicza działalność turystyczną w przestrzeni geograficznej, a dominująca dotychczas funkcja turystyczna zostaje wyparta przez inne o charakterze nieturystycznym.

Przytoczony podział ma znaczenie zasadnicze, bowiem jest podstawą dalszych rozważań zaprezentowanych w artykule. Przedstawione typy przestrzeni (z wyjątkiem podprzestrzeni asymilacji) mogą mieć charakter hierarchiczny ze względu na poziom zagospodarowania turystycznego oraz ze względu na zachodzące w nich procesy, dzięki którym mogą występować bezpośrednio po sobie. W niniejszej pracy typy przestrzeni turystycznej pojmowane będą wg przedstawionych definicji (LISZEWSKI 1995), a ich syntetyczną charakterystykę przedstawia tab. I.

Przyjmując powszechne w koncepcjach naukowych kryterium funkcjonalne mówiące, że przestrzeń turystyczna jest tą częścią przestrzeni geograficznej, w której zachodzi aktywność turystyczna (jest obserwowany ruch turystyczny), a więc pełni funkcję turystyczną, można przyjąć, że prze-

– tourism assimilation space – in rural settlement areas where recreation takes place on specially prepared and adapted farms, and the tourist is in direct contact with the community. It is where tourism activity fits the local environment best without creating new forms of tourism infrastructure, but often enriching it with new cultural values. These are usually rural areas – ‘summer holiday settlements’ or agrotourism. LISZEWSKI (1999) also assumes that some city centres with a tourism function may be included in this kind of subspace;

– tourism colonization space – where a permanent tourism infrastructure is introduced mainly in the form of ‘second houses’, recreation centres, hotels or ‘holiday settlements’. It is usually a space whose landscape and organization are very different from the geographical region from which it has emerged and due to its size is usually ‘aggressive’ in its relations with the surrounding area;

– tourism urbanization space – this begins to emerge in the last phase of tourism colonization when city inhabitants who previously had used it for tourism begin to settle there. It is a type of subspace which considerably limits tourism activity in geographical space and the tourism function, thus far dominant, is replaced by other non-tourism spaces.

This is an important classification, as it provides a base for further definitions presented in the article. These subspaces (except for assimilation subspace) may be hierarchical in character because of the increasing level of tourism infrastructure present, and that they appear in sequence. In this article the author will approach tourism space according to the definitions quoted above (LISZEWSKI 1995), and are presented in table I.

The functional criterion, popular academically, claims that tourism space is the part of geographical space in which tourism activity occurs (tourism movements are observed), so it performs a tourism function. Having chosen

Tabela 1. Charakterystyka typów przestrzeni turystycznej wg LISZEWSKIEGO (1995)

Typ przestrzeni	Cechy charakterystyczne			
	natężenie ruchu turystycznego	zagospodarowanie turystyczne	główna funkcja turystyczna	wpływ działalności turystycznej na środowisko naturalne
Eksploracji	minimalne	brak	poznawcza	nieszkodliwa
Penetracji	zróżnicowane od małego do masowego	niewielkie	poznawczo-wypoczynkowa	uciążliwa
Asymilacji	średnie	średnie	wypoczynkowo-poznawcza	obojętna
Kolonizacji	duże	duże	wypoczynkowa	przekształcająca (szkodliwa)
Urbanizacji	średnie	duże	mieszkańcowa	degradująca

Table 1. Types of tourism space according to LISZEWSKI (1995)

Type of space	Characteristic features			
	tourism intensity	tourism infrastructure	main tourism function	influence of tourism activity on the natural environment
Exploration	minimal	–	cognitive	not harmful
Penetration	varied, from small to large	small	cognitive-recreational	troublesome
Assimilation	medium	medium	recreational-cognitive	neutral
Colonization	significant	significant	recreational	transformational (harmful)
Urbanization	medium	significant	residential	degrading

strzeń geograficzna w „kategoriach turystycznych” składa się z takich elementów, jak:

– przestrzeń turystyczna – część przestrzeni geograficznej, w której zachodzą zjawiska turystyczne (występuje ruch turystyczny, podejmowana jest aktywność turystyczna oraz istnieje zagospodarowanie turystyczne o różnym stopniu natężenia, będące efektem działań na rzecz turystyki);

– przestrzeń nieturystyczna – część przestrzeni geograficznej, która nie leży w sferze zainteresowań turystów ze względu na jej całkowitą niedostępność turystyczną; są to zazwyczaj obszary, które przy zachowaniu istniejącego ich stanu bądź funkcji, z przyczyn formalnych i nieformalnych, nie mogą być terenami aktywności turystycznej (np. obszary poligonów i inne tereny wojskowe, obszary niektórych zakładów przemysłowych, tereny skażone, wysypiska śmieci itp.).

Zaproponowany podział jest istotny ze względu na posługiwanie się wymienionymi pojęciami w dalszej części pracy.

Przestrzeń turystyczna nie jest wymiarem jednorodnym, co zostało zauważone przez licznych autorów (MEYER 2005, LISZEWSKI, BACZWAROW 1998, LISZEWSKI 1995, 2005, STACHOWSKI 1993, OPPERMAN 1993, MIOSSEC 1976 i in.). Generalnie przestrzeń turystyczną można badać przyjmując dwa główne podejścia.

Po pierwsze analiza i charakterystyka przestrzeni w kategoriach percepcyjno-psychologicznych nierozzerwalnie związanych z jednostką-człowiekiem-turystą. Wybranie tej drogi rozumowania doprowadza jednak do uzyskania obrazu subiektywnego, obciążonego nieścisłościami związanymi z wie-

this criterion, we can assume that geographical space consists of the following tourism elements:

– tourism space – the part of geographical space where tourism phenomena occur (tourism movements, tourism activity, tourism infrastructure resulting from pro-tourism policies);

– non-tourism space – a part of geographical space which is not of interest to tourists and inaccessible to tourism; they are usually places or areas which for some formal or informal reasons cannot be tourism activity areas (e.g. firing ranges and other military areas, premises of some industrial plants, contaminated areas, waste disposal dumps, etc.).

This division is relevant to the rest of the article.

Tourism space is not homogenous, a fact which has often been noticed (MEYER 2005, LISZEWSKI & BACZWAROW 1998, LISZEWSKI 1995, 2005, STACHOWSKI 1993, OPPERMAN 1992, MIOSSEC 1976, etc.). Generally speaking, there are two main research approaches to tourism space.

The first is an analysis and description of space in perceptive and psychological terms, inseparable from an 'individual – person – tourist'. Choosing this approach, however, leads to a subjective image, full of discrepancies resulting from the complex nature of this type of space and the

łością tego typu przestrzeni oraz niemożliwością dokonania całkowitej syntezy zjawiska. Badając bowiem zazwyczaj wybranych przedstawicieli określonej populacji nie możemy poprzez uogólnienie przyjąć, że suma zbadanych i scharakteryzowanych przestrzeni indywidualnych jest pełnym (całkowitym) odzwierciedleniem przestrzeni całej zbiorowości.

Po drugie można ją traktować w kategoriach miejsca-obszaru, gdzie zachodzą zjawiska turystyczne (aktywność turystyczna, działania na rzecz turystyki). Takie podejście charakteryzuje znaczny obiektywizm, gdyż analiza i charakterystyka tak rozumianej przestrzeni może być przeprowadzona przez obserwatora zewnętrznego w określonych ramach terytorialnych i czasowych umożliwiających szczegółową analizę oraz syntezę.

Aktywność turystyczna człowieka prowadzi do wytworzenia bardzo subiektywnie postrzeganej indywidualnej przestrzeni turystycznej, jedynej i niepowtarzalnej dla każdego człowieka. Niewątpliwie bardzo istotną rolę w tworzeniu tej przestrzeni odgrywają formy spędzania wolnego czasu, utożsamiane czasami z zachowaniami rekreacyjnymi i aktywnościami turystycznymi, leżące u podstaw procesu decyzyjnego prowadzącego zazwyczaj do:

- kontynuacji aktywności turystycznej w przestrzeni uprzednio wytworzonej (znanej - np. pierwotnej przestrzeni turystycznej), z możliwością wprowadzenia nowych form tej aktywności;
- poszerzenia wytworzonej uprzednio przestrzeni, poprzez eksplorację lub kolonizację nowych obszarów graniczących bezpośrednio z terenami znanymi;
- zajmowania nowych obszarów oraz bardzo często wprowadzania nowych form aktywności (związanych np. z odmiennością tych obszarów i pojawieniem się nowych, nie postrzeganych dotychczas możliwości); przy częstym stosowaniu tego wariantu mamy do czynienia z powstaniem indywidualnej przestrzeni turystycznej o charakterze nieciągłym, rozproszonym.

Analizując indywidualną przestrzeń turystyczną człowieka należy zwrócić jeszcze uwagę na jeden bardzo ważny aspekt tego problemu. Przestrzeń indywidualna (subiektywna), w odróżnieniu od przestrzeni o charakterze obiektywnym, mającym tylko wymiar realny, może być badana i charakteryzowana na dwóch zupełnie różnych płaszczyznach. Może to być realna, indywidualna (grupowa) przestrzeń turystyczna, będąca sumą przestrzeni cząstkowych odwiedzanych miejsc czy obszarów, lub percepcyjno-mentalna, indywidualna (grupowa) przestrzeń turystyczna, rozpatrywana w kategoriach psycholo-

impossibility of conducting a complete analysis. Studying only selected representatives of a given population we cannot generalize that from the analysed and described individual spaces a complete reflection of the whole population's space can be found.

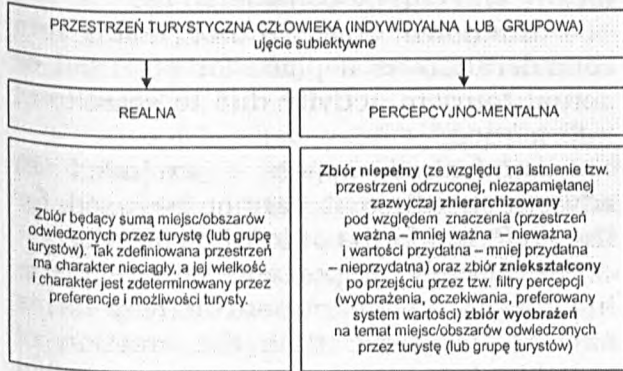
The second considers the place or area where tourism occurs. This approach is highly objective, because analysis and description may be provided by an outside observer within certain spatial and temporal limits, and making a detailed analysis and synthesis possible.

Human tourism activity leads to the creation of an individual tourism space, perceived very subjectively, unique each time for every individual. Ways of spending free time are certainly very important in the creation of this space. They are sometimes identified with recreational behaviour and tourism activities and determine decisions on the following:

- continuation of tourism activity in the space produced earlier (already well-known - e.g. primary tourism space), with the possibility of introducing new forms of this activity;
- expanding the space produced earlier through exploration or colonization of new areas adjacent to well-known areas;
- occupying new areas and the frequent introduction of new forms of activity (related, for instance to the individuality of these areas and to the emergence of new opportunities unnoticed before); if this happens often, then individual discontinuous tourism space is produced.

While analysing tourism space of the individual, we should not disregard one more, very important aspect of the issue. Contrasted to objective space, which is only real, the individual (subjective) space can be studied and described on two completely different planes. It could be 'real individual (or group) tourism space' which is the sum of the partial spaces of the visited places or areas, or it could be a 'perceptive-psychological indi-

gicznych, będąca zazwyczaj niepełnym, często zniekształconym pod wpływem różnych czynników i uwarunkowań, obrazem przestrzeni realnej (rzeczywistej) indywidualnej przestrzeni turystycznej (rys. 2).

Rys. 2. Dwa podejścia w badaniu indywidualnej (grupowej) przestrzeni turystycznej (źródło: opracowanie autora)

vidual (or group) tourism space' considered in psychological terms. This is usually an incomplete image of real individual tourism space often distorted by a variety of factors and conditions (fig. 2).

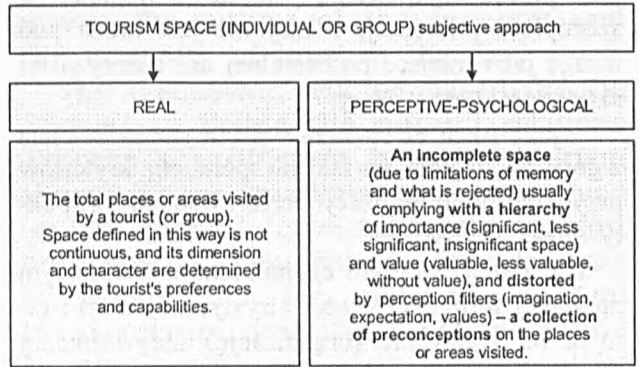

Fig. 2. Two approaches to the study of individual (or group) tourism space (source: author)

Jak już wcześniej zaznaczono, wybór formy aktywności turystycznej, a tym samym tworzenia indywidualnej przestrzeni turystycznej, zdeterminowany jest wieloma czynnikami, do których należą m.in.: cechy społeczno-ekonomiczne jednostki i rodziny, historia zamieszkania, system preferencji związanych z aktywnością turystyczną, a także indywidualne wyobrażenia miejsca docelowego na podstawie dostępnych informacji (ALDSKOGIUS 1977). W momencie podjęcia decyzji związanej z preferowanymi formami aktywności turystycznej nieograniczona dotychczas przestrzeń geograficzna ogranicza się do tzw. przestrzeni akcji (przestrzeni działania). Przestrzeń akcji wyznacza zbiór potencjalnych miejsc/obszarów (możliwości), w których realizować można wybrane wcześniej (preferowane) formy aktywności turystycznej.

Wybór miejsca (miejsc/obszarów) docelowego, czyli tzw. przestrzeni aktywności (działalności), determinuje jego dostępność dla określonego człowieka, jego rodziny czy grupy społecznej. Dostępność ta pojmowana jest nie tylko w znaczeniu dosłownym, tj. np. fizycznej odległości od miejsca zamieszkania (dostęp do różnych środków transportu), ale także jako dostępność czasowa (tę wyznaczają zasoby wolnego czasu, jakimi dysponuje turysta) oraz ekonomiczna, która zależy od jego możliwości finansowych. Niezwykle ważna wydaje się być także dostępność percepcyjno-psychologiczna, bowiem w przypadku kreowania (orga-

As was stated earlier, the choice of tourism activity, and at the same time the form individual tourism space, depends on many factors including the socio-economic features of the individual and family, all previous places of residence, preferences as regards tourism activity, as well as the individual preconception of the destination based on available information (ALDSKOGIUS 1977). The moment the decision regarding preferred forms of tourism activity is taken, geographical space, so far unlimited, is restricted to an 'activity space'. 'Activity space' contains the potential sites where such preferred forms of tourism activity can be undertaken. The choice of destination, i.e. an available activity space, determines its accessibility to a given person, their family or social group. This accessibility is understood not only literally, for instance as the physical distance from home (and access to different means of transport), but also temporal (determined by the free time resources the tourist has), and economic depending on the financial resources available. It also seems that perceptive-psychological accessibility is equally significant because in

nizacji) indywidualnej przestrzeni turystycznej ważną rolę odgrywa poziom znajomości przestrzeni geograficznej, w której może występować tzw. przestrzeń nie postrzegana, będąca z punktu widzenia jednostki swoistą przestrzenią nieturystyczną. Przestrzeń nie postrzegana może mieć dwojaki charakter i można ją traktować jako:

– przestrzeń nieznaną – która ze względu na szczupłość informacji o niej nie jest brana pod uwagę jako miejsce potencjalnej ani rzeczywistej aktywności turystycznej;

– przestrzeń niechcianą – która jest odrzucana z góry, ze względu na fakt niespełniania kryteriów przydatności do realizacji preferowanych form aktywności turystycznej.

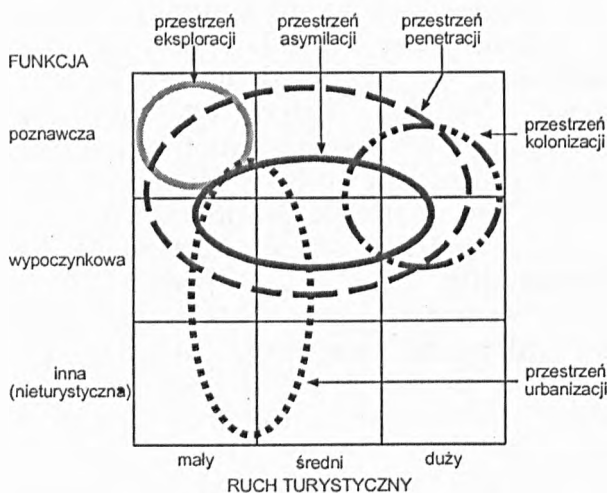
Nie mniej istotnym czynnikiem wpływającym na wybór form aktywności turystycznej, a tym samym na kreowanie (organizację) indywidualnej przestrzeni turystycznej, jest tzw. pierwotna przestrzeń turystyczna, której kształt – w odróżnieniu od indywidualnej przestrzeni turystycznej w większości tworzonej w wyniku świadomych, niezależnych decyzji (właściwie od momentu osiągnięcia pełnoletności oraz niezależności finansowej) – opiera się głównie na decyzjach podjętych i doświadczeniach nabytych w okresie zależności od opiekunów (np. rodziców). Doświadczenia oraz pewne nawyki nabyte w dzieciństwie mają czasem decydujący wpływ na charakter aktywności turystycznej podejmowanej w życiu dorosłym (KOWALCZYK-ANIOL 2005).

the case of an individual's tourism space it is important how well such a tourist knows the geographical space in which an activity space may occur. A space which is not perceived by an individual is therefore a non-tourism space. This unperceived space may have a dual nature and can be considered as:

– unknown space – not taken into consideration as a place for potential or actual tourism activity due to scarcity of information;

– undesired space – excluded in advance because it cannot be used for the preferred forms of tourism activity.

An equally important factor affecting the choice of tourism activity forms and at the same time the creation of individual tourism space, is so-called 'primary tourism space' which depends mainly on the decisions taken and experience gained in childhood when we depend on our parents. In this it differs from 'individual tourism space' which is mostly created as a result of conscious, independent decisions (in fact from entering adulthood and financial independence). Experience and certain habits acquired in childhood may sometimes determine the character of tourism activity preferred in adult life (KOWALCZYK-ANIOL 2005).

Rys. 3. Zależność typów przestrzeni turystycznej od charakteru funkcji i natężenia ruchu turystycznego (źródło: opracowanie autora na podstawie LISZEWSKI 1995)

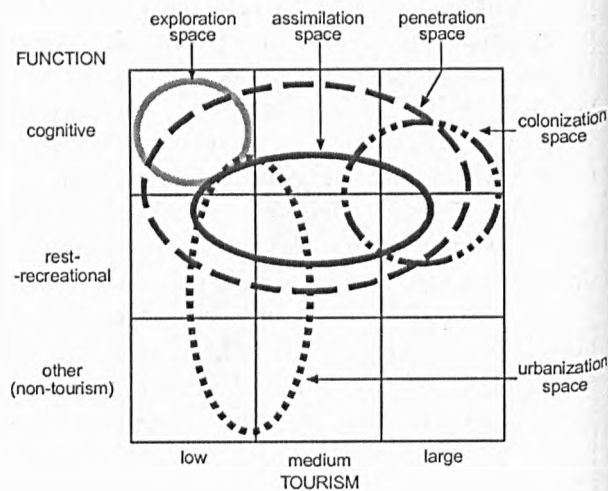

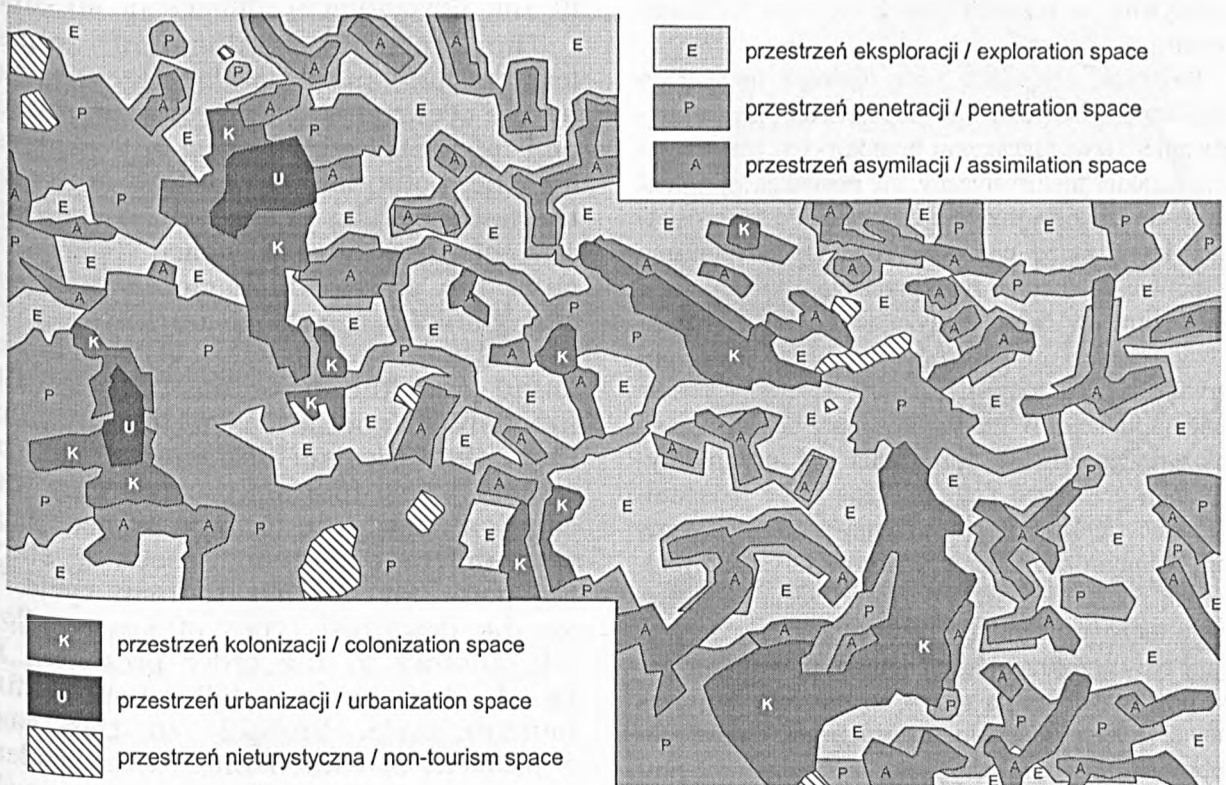
Fig. 3. Relations between types of tourism space and the character and intensity of tourism (source: author based on LISZEWSKI 1995)

Przedmiotem dalszych rozważań będzie przestrzeń turystyczna w ujęciu obiektywnym, a więc rozpatrywana z punktu widzenia miejsca/obszaru pełniącego funkcję turystyczną, w którym podejmowana jest aktywność turystyczna i obserwowane jest zjawisko ruchu turystycznego. Wyróżnione i scharakteryzowane typy przestrzeni turystycznej (tab. I) można uporządkować wg dwóch ważnych parametrów opisujących przestrzeń turystyczną, jakimi są charakter funkcji oraz natężenie ruchu turystycznego (rys. 3).

Podstawą dalszych rozważań będzie próba określenia wzajemnych relacji między wyróżnionymi typami przestrzeni turystycznej. Relacje te można rozpatrywać na dwóch płaszczyznach. Biorąc pod uwagę jedynie stopień organizacji przestrzeni, którego elementem może być np. stopień zagospodarowania turystycznego oraz charakter pełnionych przez obszar funkcji, można założyć, że całą przestrzeń turystyczną lub jej fragment można podzielić bez reszty, identyfikując w niej wszystkie lub niektóre wymienione wcześniej typy. Tak zdelimitowane obszary, posiadające zazwyczaj różną powierzchnię, mogą graniczyć ze sobą lub tworzyć

Discussion from here on will be based on objective tourism space considered in terms of a place or area which has a tourism function, where tourism activity occurs and tourism itself is found. The types of tourism space (table I) may be put in order according to two major parameters describing tourism space: the nature of the function and the intensity of tourism (fig. 3).

The discussion will be based on the attempt to define the mutual relations between the different types of tourism space. These relations can be viewed on two planes. If we take into account only spatial organization, the elements of which are, for instance, tourism infrastructure and the functions found in the area, we may assume that the whole of tourism space may be divided and identified with all or some of the spatial types presented earlier. Areas delimited in this way will be of differing size, possibly bordering one

Rys. 4. Typy przestrzeni turystycznej na obszarze północnej części krawędzi Wyżyny Łódzkiej – stan na koniec lat 90. XX w. (WŁODARCZYK 1999)

Fig. 4. Types of tourism space in the northern margin of the Łódź Uplands (Wyżyny Łódzkiej) in the late 1990s (WŁODARCZYK 1999)

rozproszone enklawy w ogólnej przestrzeni geograficznej (rys. 4). Jednym z problemów, który może wystąpić podczas delimitacji może być brak możliwości wytyczenia ostrych granic pomiędzy poszczególnymi typami przestrzeni. Podejście takie, ze względu na pewien kontekst porządkujący, można nazwać funkcjonalno-strukturalnym.

Zupełnie inaczej przedstawia się poruszany problem, gdy zastosujemy podejście o charakterze dynamiczno-ewolucyjnym. Zakłada ono istnienie obszarów, na których ewolucja przestrzeni może mieć charakter następujących po sobie faz, których charakterystyka jest zbieżna z opisem wyróżnionych typów przestrzeni turystycznej. Inaczej mówiąc, następujące po sobie typy przestrzeni turystycznej mogą w szczególnych przypadkach być jednocześnie fazami jej rozwoju (rys. 5). Takie rozumowanie należy jednak obwarować zastrzeżeniem, że rozwój ten nie musi obejmować wszystkich wymienionych typów przestrzeni (faz rozwoju), bowiem poza fazą pierwszą (eksploracji), niezależnie od długości jej trwania, która inicjuje rozwój przestrzeni turystycznej, inne mogą zostać skrócone lub pominięte. W zaproponowanym schemacie wyraźnie wyróżnia się także przestrzeń asymilacji, która właściwie może pojawiać się alternatywnie w różnych fazach rozwoju badanego obszaru.

Pierwsza, inicjująca faza rozwoju (przestrzeń eksploracji), bezpośrednio poprzedzona jest występowaniem tzw. przestrzeni przedturystycznej, mającej charakter nieturystyczny, ale posiadającej potencjalne możliwości rozwoju turystyki. Po fazie ostatniej, którą może charakteryzować występowanie właściwie dowolnego typu przestrzeni turystycznej, wchodzimy w fazę zamykającą cykl, związaną z tzw. przestrzenią poturystyczną, w której nie obserwuje się już aktywności turystycznej, a obszar zmienia funkcję. W szczególnych przypadkach, jeśli założymy możliwość odrodzenia się funkcji turystycznej, przestrzeń poturystyczna może jednocześnie stać się kolejną przestrzenią przedturystyczną (np. o innym charakterze walorów turystycznych), będącą punktem wyjścia do rozpoczęcia kolejnego cyklu turystycznego. Jeśli wszystkie scharakteryzowane typy przestrzeni następują po sobie w kolejności przedstawionej na rys. 4, to możemy wówczas mówić o pełnym cyklu turystycznym. Prawdopodobnie także w tym przypadku może wystąpić problem z możliwością wyznaczenia ostrych granic między poszczególnymi fazami tego cyklu.

Jeśli przyjmimy, co wydaje się być w pełni uzasadnione, że zaproponowaną przez LISZEWSKIEGO

another or in dispersed enclaves in general geographical space (fig. 4). One potential problem is the impossibility of establishing clear borders between individual types of space. This approach, due to its context, may be considered functional-structural.

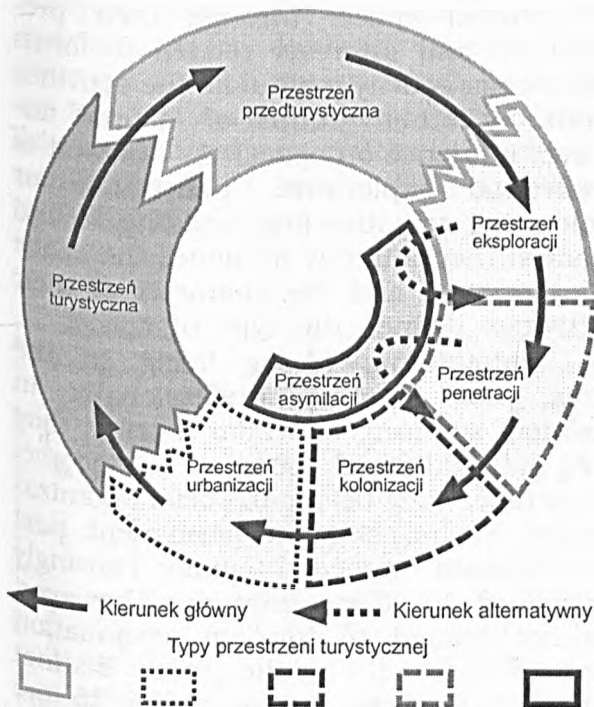
The issue seems different when we assume a dynamic-evolutionary approach. This assumes that there are areas where the evolution of space has been in consecutive phases similar to those types of tourism space described above. In other words, successive types of tourism space may in some cases simultaneously be development phases (fig. 5). It must be said, however, that this development does not have to concern every single type of space; apart from the first (exploration) which initiates the whole development of tourism space regardless of its overall length; others may be shortened or omitted. In addition assimilation space stands out in the suggested model, as it may in fact appear elsewhere in the development phases of an area.

The initial development phase (exploration space) is directly preceded by the occurrence of 'pre-tourism space', non-tourism in character but possessing the potential to develop. Following the final tourism phase, which could be any of the tourism space types, we enter the phase which closes the cycle and links to 'post-tourism space' where tourism activity is no longer found and the area has changed its function. In special cases, if we assume that the tourism function may be revived, 'post-tourism space' may become a new 'pre-tourism space' (e.g. with different tourism assets) a starting point for another tourism cycle. If all the described types of space follow one another in the order presented in fig. 4, then we can talk about a full tourism cycle. Probably in this case a problem of establishing clear borders between individual phases of the cycle may appear.

If we assume, which seems perfectly justifiable, that the terminology suggested

(m.in. 1995, 2005) terminologię (nazwy typów przestrzeni turystycznej) można zastosować zarówno w odniesieniu do indywidualnej (subiektywno-percepcyjnej), jak i obiektywnej przestrzeni turystycznej, to należy zwrócić uwagę na możliwość wystąpienia swego rodzaju niezgodności znaczeniowej. Otóż np. przestrzeń penetracji w ujęciu indywidualnym nie musi być przestrzenią penetracji w ujęciu miejsca/obszaru. Przykład: dla turysty przyjeżdżającego na piknik do podlódzkich Grotnik (a więc penetrującego teren miejscowości) omawiany obszar jest przestrzenią penetracji, gdy przy zastosowaniu kryteriów formalnych (obiektywnych) stanowi on po każdym względem w pełni wykształconą przestrzeń kolonizacji turystycznej. Wyjątkiem są obszary asymilacji turystycznej, której cechy przestrzenne i funkcjonalne zarówno z obiektywnego, jak i subiektywnego (indywidualnego) punktu widzenia są zbliżone. Dlatego przy wszelkich charakterystykach poszczególnych typów przestrzeni turystycznej ważne wydaje się być bardzo wyraźne określenie zastosowanego podejścia badawczego.

by LISZEWSKI (1995, 2005) may be applied both to individual (subjective-perceptive) and objective tourism space, we must remember that there may be some discrepancies in meaning. For instance, individual penetration space does not have to be penetration space for the area itself; for a tourist arriving for a picnic in Grotniki near Łódź (penetrating the destination area) the area is penetration space, yet when we apply formal (objective) criteria it is fully formed tourism colonization space in every respect. Areas of tourism assimilation are an exception because its spatial and functional features, both from the subjective and objective point of view, are similar. Therefore, when we describe individual types of tourism space, it seems essential that the research approach should be clearly stated.

Rys. 5. Od przestrzeni przedturystycznej do przestrzeni przedturystycznej – cykl turystyczny (model przejścia przestrzeni turystycznej)
(źródło: opracowanie autora)

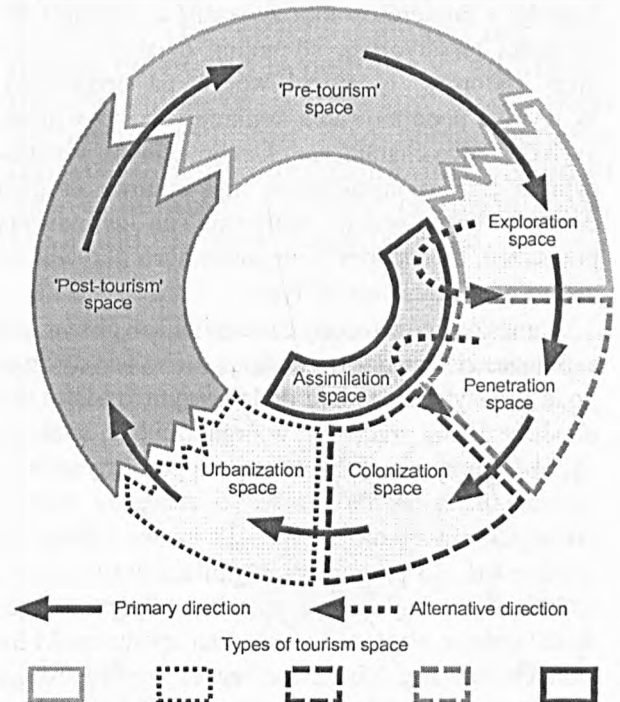

Fig. 5. From 'pre-tourism space' to 'post-tourism space' – the tourism cycle (a model of tourism space transition)
(source: author)

3. „AKTORZY” PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ – ROLE CZŁOWIEKA W PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Rozpatrując przestrzeń turystyczną nie tylko z punktu widzenia tworzących ją składników, ale także zachodzących procesów i działań w niej podejmowanych, nie można pominąć rolę, jakie odgrywa człowiek w niej funkcjonujący. Generalnie działania człowieka w przestrzeni turystycznej można sprowadzić do trzech podstawowych ról i w związku z tym możemy mówić o:

- człowieku jako części przestrzeni turystycznej (społeczność lokalna – mieszkańcy),
- człowieku jako konsumencie przestrzeni turystycznej (turyści),
- człowieku jako organizatorze przestrzeni turystycznej (przedsiębiorcy, samorząd terytorialny, władze administracyjne, organizacje społeczne).

Role te przypisane są czterem grupom „aktorów” mającym bezpośredni lub pośredni wpływ na badaną przestrzeń. Zaliczamy do nich:

- turystów (konsumenci przestrzeni turystycznej) – którzy, będąc „elementem egzogenicznym” przestrzeni turystycznej, poprzez wykazywane preferencje i zainteresowania związane z formami aktywności turystycznej, stymulują działania innych grup „aktorów” (pośredni wpływ na przestrzeń). W wyniku podejmowania konkretnych indywidualnych działań o charakterze eksploracyjnym, penetrującym czy kolonizacyjnym (np. budowa drugich domów) bezpośrednio wpływają na zajmowaną przestrzeń, a charakter podejmowanych aktywności pozwala na określenie jej typu;

- mieszkańców (osoby zamieszkujące obszar, nie zajmujące się zawodowo obsługą ruchu turystycznego, a turystyka może być dodatkowym źródłem dochodu; czasami zrzeszone w organizacjach społecznych) – którzy z racji bycia częścią przestrzeni turystycznej mają na nią zazwyczaj znaczący wpływ. Nie ogranicza się on jedynie, jak można byłoby się spodziewać, do przestrzeni asymilacji turystycznej, w której jest najbardziej czytelny (wpływ bezpośredni), ale ze względu na charakter społeczności lokalnych (otwarte lub hermetyczne) współdecyduje o „klimacie” sprzyjającym, lub nie, podejmowaniu działań na rzecz turystyki (wpływ pośredni). W przypadku organizacji społecznych, celem prowadzonej w przestrzeni turystycznej działalności są nie tylko partykularne interesy ich członków, ale także szeroko rozumiane korzyści społeczne;

- przedsiębiorców (grupa reprezentująca zarówno interesy ekonomiczne osób spoza charakteryzowanej

3. 'ACTORS' IN TOURISM SPACE – HUMAN ROLES

Considering tourism space not only in terms of its elements, but also the processes which take place and the activities done there, we must not disregard the roles played by the person who functions within it. Generally speaking, human activity in tourism space can be divided among three roles:

- as a part of tourism space (local inhabitants);
- as a consumer of tourism space (tourists);
- as an organizer of tourism space (entrepreneurs, elected local councils, administrative authorities, social organizations).

The roles are ascribed to four groups of 'actors' who have a direct or indirect influence:

- tourists (consumers of tourism space) – who as the 'exogenic element' of tourism space, through their preferences and interests related to forms of tourism activity, stimulate the activities done by other groups of 'actors' (indirect influence on space). As a result of individual explorative, penetrative or colonizing activities (e.g. building second homes) they directly influence the space they occupy, and the character of their activities defines the type of space;

- inhabitants (those living in the area, not involved professionally in tourism services; to whom tourism may be an additional source of income; sometimes they belong to social organizations) – who, being a permanent part of tourism space, usually strongly influence it. Their influence, however, is not limited to tourism assimilation space where it is the most distinct (direct influence), but according to the character of a local community (open or hermetic) it either initiates (or does not) pro-tourism activities (direct influence). In the case of social organizations the aim of organising tourism activity is not only to achieve particular benefits for their members, but also

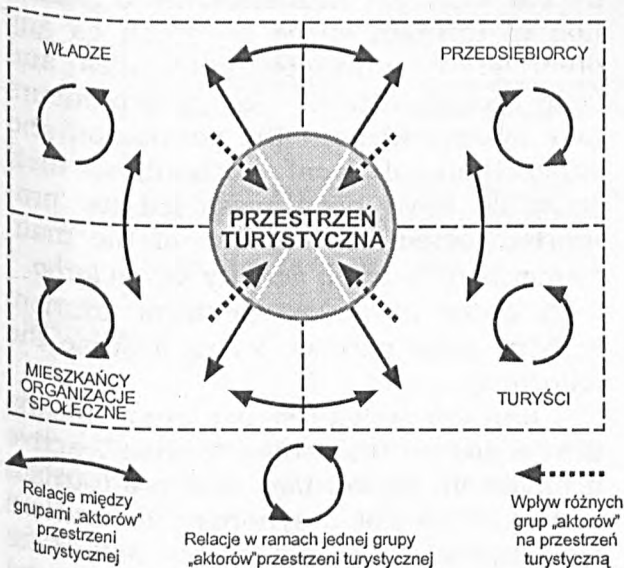
przestrzeni, nie będących jej mieszkańcami, jak i będących elementem struktur gospodarczych badanej przestrzeni) – których wspólną cechą jest ekonomiczny motyw podejmowania działań na rzecz turystyki. Ci „aktorzy” mają wpływ tak na organizację turystyki jako zjawiska, jak i na kształt oferowanego produktu turystycznego, będącego częścią przestrzeni turystycznej rozpatrywanej na płaszczyźnie ekonomicznej i konsumowanego w tej przestrzeni. Poza przestrzeniami eksploracji i asymilacji ich wpływ jest wyraźnie zauważalny we wszystkich pozostałych typach przestrzeni (wpływ bezpośredni);

– władz (zarówno władze państwowe, jak i samorządowe na różnych poziomach decyzyjnych), będących często przedstawicielami lokalnych społeczności (gospodarze terenu) i mających generalnie pośredni wpływ na organizację przestrzeni turystycznej. Podejmowane decyzje ze względu na charakter i wagę mogą jednak mieć wpływ na kierunki rozwoju badanego obszaru. W przypadku pro-turystycznej polityki tej grupy „aktorów” najważniejsze działania dotyczą wszelkiego rodzaju udogodnień i zachęt umożliwiających lub ułatwiających podejmowanie działalności w badanej przestrzeni przez pozostałe grupy. Efektem tych działań nie są zazwyczaj jedynie korzyści o charakterze czysto ekonomicznym (np. dodatkowe dochody, miejsca pracy czy nowa lub zmodernizowana infrastruktura), lecz także korzyści społeczne (poprawa warunków życia, integracja społeczności lokalnych wokół wspólnego celu itd.) oraz w wielu przypadkach zysk (kapitał) polityczny.

social benefits for the whole community;

– entrepreneurs (a group representing the businesses from outside the space described and who are not inhabitants, as well as those who provide elements of the local economic structure) – who are economically motivated to start pro-tourism activities. This group of ‘actors’ influences both the organization of tourism itself and the form of the tourism product which, from an economic perspective, is part of this tourism space and consumed within it. Apart from the exploration and assimilation spaces, their influence is very noticeable in all the remaining types (direct influence);

– authorities (both state and local) – who are often representatives of local communities and generally have an indirect influence on the organization of tourism space. Their decisions may affect the development of the area. In the case of a pro-tourism policy, the most important activities concern all the facilities that enable other groups to function. The effects include not only purely economic benefits (e.g. additional income, jobs or a new or modernized infrastructure), but also social benefits (improved living conditions, integration of local communities around common goals, etc.), and in many cases political.

Rys. 6. Związki i zależności między „aktorami” przestrzeni turystycznej
(źródło: opracowanie autora)

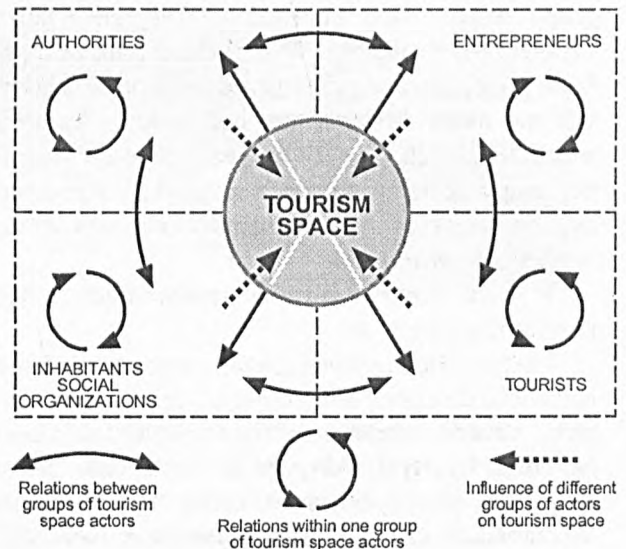

Fig. 6. Relations between ‘actors’ in tourism space
(source: author)

Wspólnymi cechami wszystkich przedstawionych grup jest to, że celem prowadzonej działalności jest osiągnięcie określonych korzyści, wszystkie aktywności przebiegają w środowisku prawnym i każdy podmiot jest zobowiązany do przestrzegania uregulowań legislacyjnych, a w strukturach związanych z zarządzaniem ważną rolę odgrywa lider, znacząca osobowość kierująca zasobami ludzkimi i finansowymi (KACZMAREK, STASIAK, WŁODARCZYK 2005).

Wymienione grupy „aktorów”, oprócz wyraźnego wpływu na przestrzeń, charakteryzują także różnego rodzaju wzajemne relacje (rys. 6, tab. II).

Realizowana przez jednostkę lub grupę społeczną aktywność turystyczna wymusza podejmowanie różnorodnych działań przez władze i społeczności lokalne, związanych z organizacją (zagospodarowaniem) przestrzeni geograficznej i przystosowaniem jej do potrzeb turystyki (działania na rzecz turystyki). Podobne zależności (zazwyczaj rzadziej) występować mogą w kierunku odwrotnym, gdzie działania podejmowane przez władze i społeczności lokalne (inwestycje turystyczne, nowe formy zagospodarowania turystycznego itp.) stymulują aktywność turystyczną jednostek lub grup społecznych. Jednak działania te (w początkowym okresie rozwoju funkcji turystycznej) bardzo często (podobnie jak na badanym obszarze) ograniczają się do niezbędnego minimum związanego z obsługą administracyjną obszaru.

Kolejną grupą mającą istotny wpływ na rozwój form aktywności turystycznej są przedsiębiorcy (lokalni i zewnętrzeni), którzy pojawiają się zazwyczaj jako ostatni, lecz mają równie duże znaczenie na organizację przestrzeni turystycznej jak grupy wspomniane poprzednio (turyści, władze i społeczności lokalne). W związku z tym, że działania podejmowane przez przedsiębiorców właściwie nie mogą odbywać się bez zgody i kontroli władz lokalnych, zostały one zaliczone do wspólnej grupy „działań na rzecz turystyki”, stanowiących jeden z głównych elementów „aktywności turystycznej *sensu largo*”.

W celu doprecyzowania stosowanych pojęć przyjmijmy zatem, że:

– aktywność turystyczna *sensu largo* to zdolność człowieka do uprawiania turystyki, uprawianie turystyki, czynne zajmowanie się turystyką, działania na rzecz turystyki. Aktywność turystyczna *sensu largo* nie jest synonimem ruchu turystycznego. Wspomniana „zdolność do uprawiania turystyki” w niniejszym opracowaniu traktowana jest jako tzw. „potencjalna aktywność turystyczna człowieka”;

What all groups have in common is that the aim of all their activities is to achieve certain benefits, that all their activities take place in a legal environment, and each person involved is obliged to comply with statutory regulations. In the management system an important role is played by the ‘leader’ (*lider*), an outstanding personality managing human and financial resources (KACZMAREK, STASIAK & WŁODARCZYK 2005).

The groups of ‘actors’ all have an influence on space and enter into different kinds of mutual relations (fig. 6, table II).

The tourism activity of an individual or a social group obliges authorities and local communities to take different steps as regards the organization of geographical space and adjusting it to the needs of tourism. A similar relation (but rare) may occur in reverse, where steps taken by authorities and local communities (tourism investments, new forms of tourism infrastructure, etc.) stimulate the tourism activity of individuals or social groups. However, such steps (in the initial phase of tourism function development) are very often limited to the minimum necessary for administering the area.

The entrepreneurs (both local and external) are another group which have a considerable influence on the development of tourism activity, who usually appear later yet influence the organization of tourism space as much as any other group (tourists, authorities and local communities). As entrepreneurs may not act without the permission and supervision of local authorities, their activities have been classified as ‘pro-tourism activities’ and one of the main elements of tourism activity *sensu largo*.

In order to make the term ‘tourism activity’ more precise, let us assume the following:

– tourism activity *sensu largo* - means the ‘ability to undertake tourism’, active involvement in tourism, and pro-tourism activity. It is not a synonym for tourism movements. The ‘ability to undertake tourism’ is treated here as ‘the potential for tourism activity’;

T a b e l a II. Wybrane przykłady relacji między grupami aktorów w przestrzeni turystycznej

Wpływ na	Mieszkańcy	Władze	Przedsiębiorcy	Turyści
Mieszkańców	Podjęmowanie wspólnych inicjatyw w zakresie rozwoju turystyki. Tworzenie organizacji społecznych działających na rzecz rozwoju przestrzeni turystycznej. Integracja wokół wspólnych przedsięwzięć z zakresu turystyki.	Stymulowanie aktywności społeczności lokalnych związanych z podejmowaniem działań na rzecz turystyki (wpływ na poprawę warunków życia). Integracja wokół wspólnych przedsięwzięć z zakresu turystyki.	Tworzenie nowych miejsc pracy. Wpływ na infrastrukturę, z której mogą korzystać także mieszkańcy.	Przenoszenie nowych wzorców zachowań, doświadczeń. Transfer kapitału.
Władze	Wymuszanie lub blokowanie działań ułatwiających inwestycje turystyczne oraz podejmowanie aktywności turystycznej na różnych poziomach decyzyjnych.	Wspieranie wzajemnych inicjatyw w sferze turystyki władze administracyjne-władze samorządowe. Tworzenie struktur regionalnych.	Podatki, transfer kapitału, nowe technologie, lobbing na rzecz konkretnych decyzji podejmowanych przez władze lokalne.	Wpływ pośredni poprzez przedsiębiorców i społeczności lokalne.
Przedsiębiorców	Wpływ pośredni poprzez władze samorządowe i organizacje społeczne.	Podjęmowanie działań ułatwiających inwestycje turystyczne (ulgi, zachęty przyciągające przedsiębiorców).	Konkurencja na płaszczyźnie ekonomicznej stymulująca rozwój przestrzeni turystycznej.	Turystyczne preferencje wykazywane przez turystów stymulują rozwój i wpływają na charakter produktu turystycznego oferowanego i konsumowanego w konkretnej przestrzeni turystycznej.
Turystów	W zależności od charakteru społeczności lokalnej sprzyjanie bądź nie aktywnościom podejmowanym przez turystów w konkretnej przestrzeni.	Działania promocyjne (np. targi turystyczne) zachęcające do podejmowania aktywności turystycznej w określonej przestrzeni.	Stymulowanie rozwoju i wpływ na charakter podejmowanych aktywności turystycznych poprzez przygotowywanie konkretnych produktów turystycznych.	Konflikty między różnymi grupami interesów np. turyści „koloniści”-turyści „wycieczkowicze”.

Źródło: Opracowanie autora.

T a b e l a II. Selected examples of relations between groups of 'actors' in tourism space

Influence on ...	Inhabitants	Authorities	Entrepreneurs	Tourists
Inhabitants	Joint pro-tourism initiatives. Social organizations supporting the development of tourism space. Tourism-related integration.	Stimulating local community pro-tourism activity (improving living conditions). Tourism-related integration.	Creating new jobs. Influence on infrastructure which can also be used by inhabitants.	Transfer of new behavioural patterns and experiences. Capital transfer.
Authorities	Forcing or blocking tourism investments, tourism activity at different executive levels	Supporting pro-tourism initiatives (administrative and local authorities). Creating regional structures.	Taxes, capital transfer, new technologies. Lobbying for particular decisions to be taken by local authorities	Direct influence through entrepreneurs and local communities.
Entrepreneurs	Indirect influence through local authorities and social organizations.	Undertaking activities which facilitate tourism investments (tax relief, incentives attracting entrepreneurs)	Economic competition stimulating tourism space development	Tourism preferences shown by tourists stimulate the development and influence the character of the tourism product offered and consumed in a given tourism space.
Tourists	Depending on the character of the local community, supporting (or not) tourism activities in a given space	Promotional activity (e.g. tourism fairs), encouraging people to undertake tourism activity in a given space	Stimulating the development and influencing the character of tourism activity by preparing given tourism products	Conflict of interests between different groups, e.g. 'colonizers' vs 'excursion tourists'

Source: Author.

– aktywność turystyczna *sensu stricto* wyraża się poprzez czynne (wymagające od człowieka większego lub mniejszego zaangażowania) uprawianie turystyki (np. turystyka kwalifikowana, wypoczynek na działkach letniskowych, zajęcia rekreacyjne itp.) – WŁODARCZYK (1999).

– tourism activity *sensu stricto* – is reflected in active tourism (requiring more or less involvement), for example in the forms of specialized tourism, recreation in summer gardens, recreation activities, etc. – WŁODARCZYK 1999.

W dalszej części rozważań termin „aktywność turystyczna człowieka” używany będzie skrótowo jako aktywność turystyczna. Pojęcie to w miarę potrzeb będzie precyzowane – np. aktywność turystyczna jednostki, grupy społecznej, społeczności itd. Precyzyjne zdefiniowanie pojęcia „aktywność turystyczna” jest o tyle istotne, że jest niezbędne do określenia indywidualnej przestrzeni turystycznej człowieka (ujęcie subiektywne), w odróżnieniu od terminu „funkcja turystyczna” będącej obiektywnym miernikiem realnej przestrzeni turystycznej (z punktu widzenia obszaru).

Potrzeba aktywności turystycznej powoduje, że człowiek podejmuje wiele działań, które doprowadzają do zmian w przestrzeni, w której ta aktywność zachodzi. Działania te mogą mieć charakter nieumyślnego przekształcania przestrzeni geograficznej, pojawiającego się w związku z uprawianymi formami turystyki lub celowego przekształcania przestrzeni geograficznej, którego zadaniem jest przystosowanie przestrzeni, tak aby w optymalny sposób umożliwiała realizację preferowanych form aktywności turystycznej. Dla uściślenia przyjmijmy więc, że:

- niezamierzone przekształcanie przestrzeni geograficznej to wszystkie przejawy aktywności turystycznej człowieka (turysty) nie pozostawiające trwałych elementów zagospodarowania turystycznego;

- celowe przekształcanie przestrzeni geograficznej to wszelkie działania nieformalne (indywidualne lub grupowe) mające na celu przystosowanie (zaadaptowanie) przestrzeni geograficznej do własnych potrzeb wypoczynku i rekreacji (m.in. trwałe elementy zagospodarowania turystycznego, osadnictwo turystyczne);

- działania na rzecz turystyki to wszelkie przejawy działalności indywidualnej i zbiorowej (z wyłączeniem działań podejmowanych przez turystów) przystosowujące środowisko (przestrzeń geograficzną) do potrzeb uprawiania turystyki bądź ułatwiające uprawianie turystyki na określonym obszarze w celu osiągnięcia korzyści społecznych lub ekonomicznych (WŁODARCZYK 1999).

Analizując zachowania turystów indywidualnych bądź zorganizowanych w grupy celowe (penetracyjne czy kolonizacyjne) zauważyć możemy pewną dwoistość podejmowanych działań. Pierwszy kierunek, reprezentowany głównie przez jednostki lub grupy eksploracyjno-penetracyjne, może być zasadniczo utożsamiany z pojęciem „aktywność turystyczna *sensu stricto*”.

If necessary the term ‘tourism activity’ will be made more precise later in this article e.g. the tourism activity of an individual, a social group, community, etc. A precise definition is important because it is needed to define an individual tourism space (subjective approach), in contrast to the ‘tourism function’ which is an objective measure of real tourism space (in terms of a place or area).

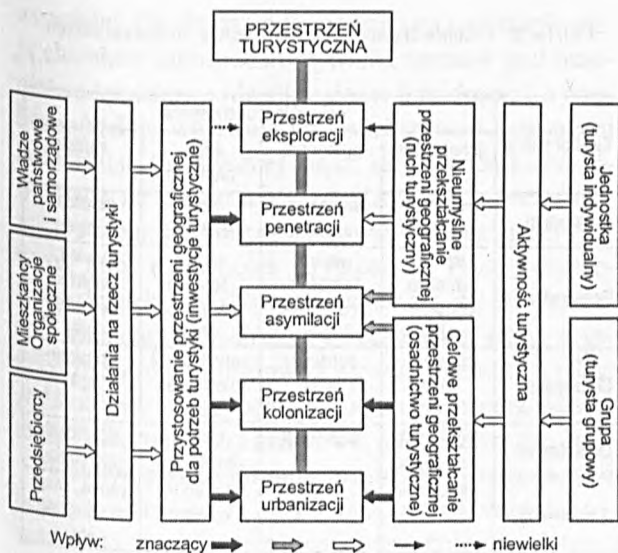
The need for tourism activity leads to a number of steps which themselves lead to changes in the space involved. The changes may be an involuntary transformation of geographical space, resulting from forms of tourism, or a purposeful transformation of geographical space in order to adjust it to the preferred forms of tourism activity. It must be remembered that:

- involuntary transformation of geographical space is a consequence of all the informal activities (individual and group) which lead to adopting geographical space to an individual need for recreation (e.g. permanent elements of tourism infrastructure, tourism settlement);

- pro-tourism activities are all forms of individual and collective activity (with the exception of tourism activities) which adjust the environment (geographical space) to the needs of tourism or facilitate tourism in a given area in order to achieve certain social or economic benefits (WŁODARCZYK 1999).

While analysing the behaviour of individual tourists or those organized in groups (penetration or colonization), there is a certain duality of activity. The first trend, represented mainly by individuals or groups involved in tourism exploration or penetration, may be identified with ‘tourism activity’ *sensu stricto*. This trend leads to the creation of one dominating or a few co-existing forms of such an activity which may be identified with forms of tourism. Their realization leads to an involuntary transformation of geographical space (fig. 7).

The involuntary transformation of geographical space, and related forms of tourism activity, do not cause major

Rys. 7. Kształtowanie różnych typów przestrzeni turystycznej przez różne grupy „aktorów” (model teoretyczny) (źródło: WŁODARCZYK 1999 – zmienione)

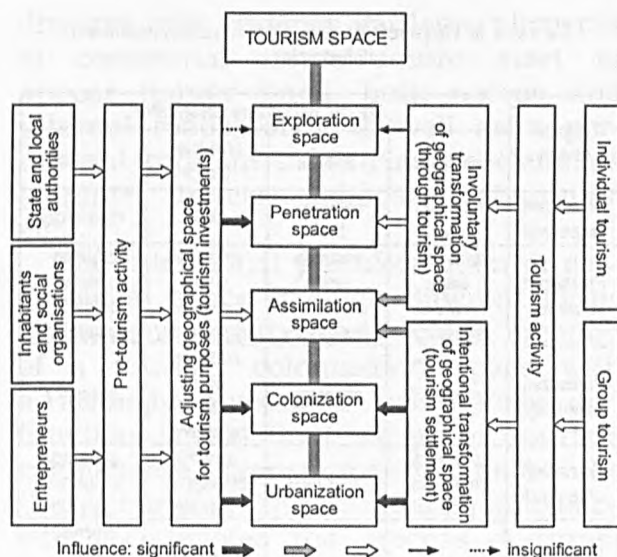

Fig. 7. The creation of different types of tourism space by different groups of 'actors' (theoretical model) (source: WŁODARCZYK 1999 – modified)

Kierunek ten prowadzi do wytworzenia jednej, dominującej, bądź kilku współzależnych form tej aktywności, które w uproszczeniu mogą być utożsamiane z formami ruchu turystycznego. Realizacja tych form prowadzi do nieumyślnego przekształcania przestrzeni geograficznej (rys. 7).

Nieumyślne przekształcanie przestrzeni geograficznej oraz formy aktywności turystycznej z nim związane nie powodują większych zmian morfologicznych w przestrzeni, w której są obserwowane. Efekty tego działania, oprócz niewielkich zmian funkcjonalnych, polegających na wzroście zainteresowania obszarem, praktycznie nie prowadzą do powstania obiektów stałego zainwestowania turystycznego. Jedyne widoczne efekty tego procesu to nowe (często nieformalne) szlaki – ścieżki turystyczne oraz tereny dużego natężenia ruchu turystycznego, łatwo rozpoznawalne ze względu na obserwowane przekształcenia środowiska przyrodniczego.

Niestety zazwyczaj są to zjawiska niekorzystne, których przejawem jest wydeptywanie, niszczenie roślinności bądź zaśmiecanie penetrowanych terenów. Czasami procesowi temu towarzyszą podejmowane incydentalnie działania władz i społeczności lokalnych oraz organizacji turystycznych i prośrodowiskowych zmierzające do usankcjonowania lub przynajmniej uporządkowania tego zjawiska. Zazwyczaj polega to na uznaniu obszarów za turystyczne i, jeśli funkcja ta nie koliduje z dotychczasowymi sposobami użytkowania gruntów oraz planami zagospodarowa-

morphological changes in the space where they are found. The effects include small functional changes resulting from an increasing interest in the area and do not lead to the development of a new tourism infrastructure. The only visible effects are new, often unofficial, tourism trails and areas of intensive tourism, easily recognizable due to changes in the natural environment.

Unfortunately these are usually negative phenomena, such as the destruction of vegetation or littering the visited areas. Sometimes authorities and local communities, tourism and ecological organizations undertake remedial action in order to control the harmful processes. Usually areas are formally declared tourism areas and if this function does not clash with the way they have been used so far, nor with infrastructure development plans, zones and trails are formally established and marked, order is maintained in a more manageable way and a permanent tourism infrastructure developed. It can happen, though, that the new function conflicts with present use. This is the case when the areas are private property,

T a b e l a III. Wpływ różnych grup „aktorów” na typy przestrzeni turystycznej

Typ przestrzeni	„Aktorzy” przestrzeni turystycznej			
	mieszkańcy	władze	przedsiębiorcy	turyści
Przestrzeń eksploracji	niewielki/brak	niewielki/brak	brak	zasadniczy
Przestrzeń penetracji	zróżnicowany niewielki-zasadniczy	zróżnicowany niewielki-zasadniczy	zróżnicowany niewielki-zasadniczy	zróżnicowany niewielki-zasadniczy
Przestrzeń kolonizacji	znaczący	znaczący	zróżnicowany niewielki-zasadniczy	znaczący
Przestrzeń urbanizacji	znaczący zmniejszający się	znaczący	wyraźnie zmniejszający się	znaczący zwiększający się
Przestrzeń asymilacji	duży	niewielki	niewielki/brak	zróżnicowany, niewielki-znaczący

Źródło: Opracowanie autora.

nia, doprowadza to do formalnego wyznaczenia rejonów i szlaków, ich oznakowania, utrzymywania porządku, rzadziej trwalszego zagospodarowania turystycznego. Często jednak zdarza się, że nowa funkcja wyraźnie koliduje z dotychczasowym użytkownikiem bądź formą użytkowania. Dzieje się tak zazwyczaj wtedy, gdy zajmowane obszary są własnością prywatną, mają status terenów chronionych lub nowa funkcja nie jest zgodna z istniejącymi i perspektywicznymi planami zagospodarowania. W takich przypadkach aktywność turystyczna jest ograniczana bądź eliminowana z obszaru, co w konsekwencji prowadzić może do poważnych konfliktów funkcjonalnych.

Przedstawione działania w większości doprowadzają do wykreowania trzech (najmniej agresywnych dla środowiska przyrodniczego) typów przestrzeni turystycznej. Są to: przestrzeń eksploracji, penetracji, w mniejszym stopniu asymilacji. Efektem jest formalne zaistnienie w przestrzeni geograficznej nowej jakości, jaką jest zróżnicowana morfologicznie i funkcjonalnie przestrzeń turystyczna.

Ta sama grupa turystów może rozpocząć działalność na badanym obszarze od celowego przekształcania przestrzeni geograficznej, które jest podstawą rozpoczęcia mniej lub bardziej systematycznej aktywności turystycznej. W szczególnych przypadkach rozpoczęcie tego typu działań może być efektem wcześniejszej aktywności o charakterze eksploracyjnym lub penetracyjnym. Tego typu zjawiska prowadzą do przekształceń środowiska geograficznego zazwyczaj w dużo większym stopniu niż opisane

T a b e l e III. Influence of different groups of 'actors' on types of tourism space

Type of space	'Actors' in tourism space			
	inhabitants	authorities	entrepreneurs	tourists
Exploration	small/non-existent	small/non-existent	non-existent	considerable
Penetration	varied, small to considerable	varied, small to considerable	varied, small to considerable	varied, small to considerable
Colonization	considerable	considerable	varied, small to considerable	considerable
Urbanization	significant, decreasing	significant	clearly decreasing	significant, decreasing
Assimilation	significant	small	small/non-existent	varied, small to considerable

S o u r c e: Author.

have the status of protected areas or when the new function goes against prospective infrastructure development. Then tourism activity is limited or eliminated from the area which may lead to serious conflicts between functions.

The activities presented above mostly lead to the creation of the three types of tourism space least 'aggressive' to the natural environment: exploration, penetration and assimilation spaces. As a result a morphologically and functionally diversified tourism space appears within geographical space.

A group of tourists could begin their activity with the intentional transformation of geographical space which is the basis for a more or less systematic tourism activity. In special cases initiating this sort of activity may result from earlier tourism exploration or penetration activities. Phenomena of this type lead to transformations of the geographical environment to a much greater extent than those described before. Activities initiated at this stage aim at preparing the area for summer settlement (summer gardens and houses), so they directly produce tourism colonization space or they are additional investments in areas colonized earlier in order to adjust them better to new forms of tourism activity. Alongside

wcześniej. Działania podejmowane na tym etapie mają charakter zagospodarowywania terenów pod osadnictwo letniskowe (działki i domy letniskowe), a więc bezpośrednio wpływają na kształtowanie przestrzeni kolonizacji turystycznej bądź są to dodatkowe inwestycje na obszarach skolonizowanych wcześniej, w celu lepszego ich przystosowania do realizacji nowych form aktywności turystycznej. Poza wytyczeniem działek letniskowych pojawiają się równocześnie elementy infrastruktury komunalnej (linie energetyczne, drogi dojazdowe i wewnętrzne itd.), a także stałe obiekty zagospodarowania turystycznego (domy letniskowe, placówki handlowe, gastronomiczne itd.).

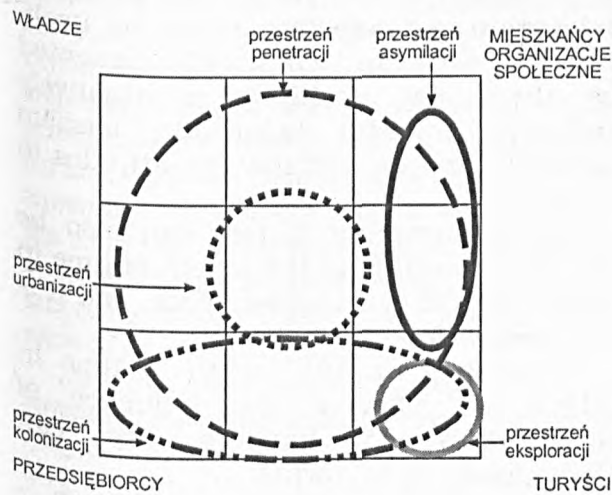
Celowe przekształcanie przestrzeni geograficznej poprzez różne formy aktywności turystycznej doprowadza do wytworzenia przestrzeni kolonizacji turystycznej, charakteryzującej się większym wewnętrznym zróżnicowaniem morfologicznym i funkcjonalnym. Końcowym etapem przemian związanych z kolonizacją turystyczną może być podprzestrzeń urbanizacji turystycznej, która zamyka proces przekształceń przestrzeni geograficznej na potrzeby turystyki (rys. 7).

Nieco odmiennie celowe przekształcanie przestrzeni geograficznej przebiega na obszarach asymilacji (zazwyczaj są to obszary wiejskie), gdzie podejmowane działania w znacznym stopniu ograniczane są przez istniejące struktury osadnicze, podział rozłogów itd. Działania obserwowane na tego typu obszarach polegają głównie na adaptacji zabudowy nie wykorzystywanej rolniczo (drugie domy) lub wykorzystaniu istniejącej i pełniącej rolnicze funkcje zabudowy zagrodowej na potrzeby turystyki (wsie letniskowe i agroturystyczne) – tab. II, rys. 8.

division into summer gardens, elements of communal infrastructure start to appear (power lines, both access and internal roads, etc.) as well as a permanent tourism infrastructure elements (summer houses, shops, restaurants, etc.).

The intentional transformation of geographical space through different forms of tourism activity leads to the creation of a tourism colonization space with a strongly diversified morphology and functions. The final stage of tourism colonization transformation might be the tourism urbanization subspace which completes the process of transformation in geographical space for tourism purposes (fig. 7).

The transformation of geographical space is slightly different in assimilation areas (usually rural) where activities are strongly limited by existing settlement systems, division of rural land, etc. Activities observed in this type of area consist mainly in the adaptation of buildings not presently used for agricultural purposes (for second houses) or in the exploitation of existing farm buildings for tourism purposes (summer holiday and agrotourism villages) – table II, fig. 8.

Rys. 8. Wpływ różnych grup „aktorów” na typy przestrzeni turystycznej
(źródło: opracowanie autora)

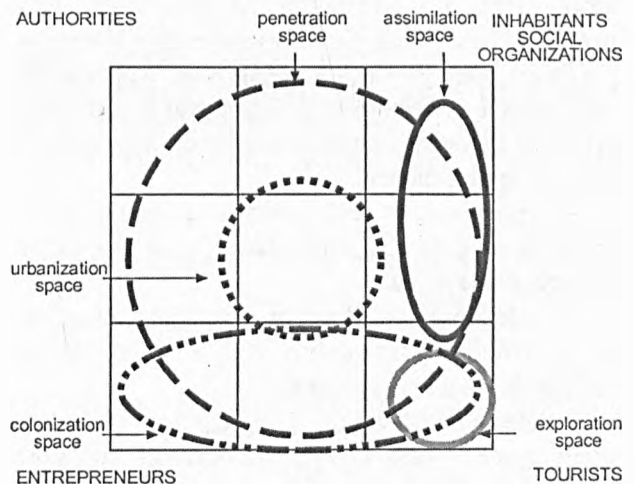

Fig. 8. Influence of different groups of 'actors' on types of tourism space
(source: author)

4. DETERMINANTY ROZWOJU PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Rozwój przestrzeni turystycznej uzależniony jest od wielu czynników będących jej immanentną cechą oraz uwarunkowań mających charakter zewnętrzny, które można określić wspólnym mianem determinant.

Determinanty generalnie podzielić można na dwie zasadnicze grupy. Są to:

1) determinanty właściwe, do których zaliczyć można:

– stymulatory – będące impulsem, bodźcem pobudzającym podejmowanie aktywności turystycznej oraz działań na rzecz turystyki,

– bariery – będące przeszkodą, utrudnieniem, uniemożliwiające lub hamujące turystyczny rozwój obszaru;

2) katalizatory obejmujące:

– aktywatory – wspomagające, przyspieszające oddziaływanie determinant właściwych,

– inhibitory – spowalniające lub hamujące działanie determinant właściwych.

Zarówno stymulatory, jak i bariery rozwoju przestrzeni turystycznej tworzą układy synergiczne (tzn. jeśli występują równocześnie, siła ich oddziaływania jest większa niż suma efektów czynników występujących pojedynczo w różnym czasie).

Cechą katalizatorów jest to, że występując samodzielnie nie mają wpływu na rozwój i charakter przestrzeni, natomiast ich działanie uwidacznia się wówczas, gdy występują wspólnie z którąś z determinant właściwych. Dobrym przykładem katalizatorów mogą być media (prasa, radio, telewizja), które same nie oddziałują na przestrzeń, lecz przedstawiane przez nie informacje oraz komentarze mogą pozytywnie lub negatywnie wpływać na zachowania inwestorów, podejmowanie aktywności przez turystów czy nastawienie do turystyki lokalnych społeczności.

Równie istotny jest podział determinant ze względu na czas ich oddziaływania na przestrzeń turystyczną (rys. 9).

W zależności od długości przedziału czasowego, w którym obserwujemy wpływ stymulatorów lub barier możemy wyróżnić:

– determinanty ciągle – występujące stale, nie podlegające gwałtownym, widocznym zmianom (np. natężenia). Dopuszczalne zmiany są minimalne i rozłożone (rozciągnięte) w czasie. Charakteryzuje je niewielki wpływ na aktualny stan przestrzeni oraz duży wpływ na charakter przestrzeni (np.

4. DETERMINING FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM SPACE

The development of tourism space depends on many factors which are inherent, and on certain external conditions which may be described as determining factors.

Determining factors can be divided into two groups:

1) determining factors *per se* including:

– stimulators – which are impulses, stimuli for tourism activity and pro-tourism activities

– barriers – which are obstacles, a hindrance making the tourism development of an area impossible or difficult;

2) 'catalyzers' including:

– activators – accelerating the effect of determining factors

– inhibitors – slowing the effect of determining factors down

Both stimulators and barriers to tourism space development make up synergic systems which means that if they co-occur their power is stronger than the total power of factors occurring individually at different times.

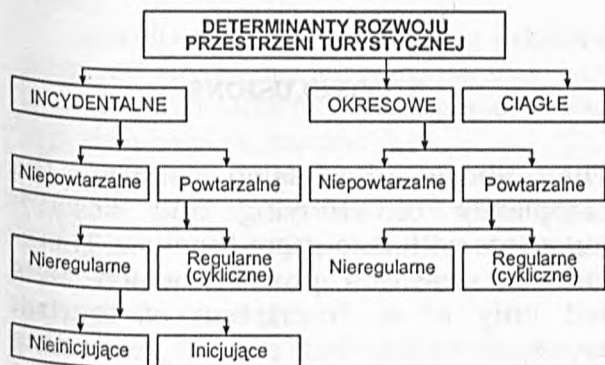
If 'catalyzers' occur individually, they do not affect the development or character of space, but if they co-occur with one of the determining factors their influence becomes visible. A good example of a 'catalyser' is the media (press, radio, television) not affecting space by itself, but the news and comments presented by them may positively or negatively influence investor behaviour, tourism activities or local community attitudes to tourism.

The determining factors can also be divided according to the length of time in which they affect tourism space, and it is an equally important division.

Depending on the length of time in which we observe the influence of stimulators or barriers, we can distinguish the following:

– continuous determining factors – they are permanent, do not undergo rapid, visible changes (e.g. of intensity). Possible changes are minimal and spread

klimat, ukształtowanie powierzchni, izolacja geograficzna itp.);

Rys. 9. Klasyfikacja determinant rozwoju przestrzeni turystycznej
(źródło: opracowanie autora)

out in time. Their influence on space is insignificant but they strongly affect the character of space (examples include climate, landscape, geographical isolation, etc.);

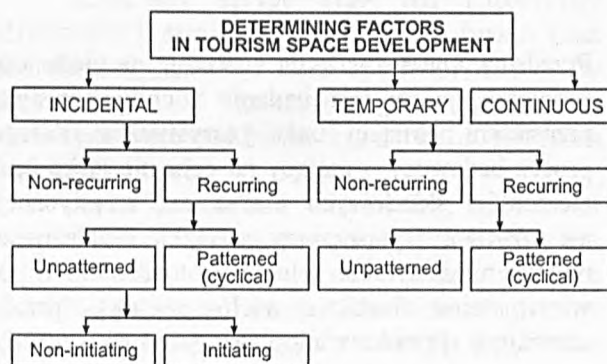

Fig. 9. Classification of tourism space development determining factors (source: author)

– determinanty okresowe – występujące jednorazowo lub cyklicznie, mające widoczny wpływ zarówno na stan, jak i charakter przestrzeni turystycznej. Mogą to być determinanty występujące w różnym natężeniu w przedziałach czasowych różnej długości (od kilku do kilkudziesięciu lat). Zmiany przestrzeni turystycznej pod wpływem tego rodzaju determinant mogą być podstawą do wyróżniania i charakterystyki okresów (faz) rozwoju przestrzeni turystycznej (np. izolacja polityczna, zmiany systemu gospodarczego, działania wojenne);

– determinanty incydentalne – występujące jednorazowo (w układzie powtarzalnym lub nie) w stosunkowo krótkim czasie (od kilku sekund do roku). Przemiany związane z występowaniem tego rodzaju czynników mogą być zdarzeniami o charakterze krańcowym w określaniu etapów (faz) rozwoju przestrzeni turystycznej (tzw. determinanty inicjujące) lub „kamieniami milowymi” w jej rozwoju (determinanty nieinicjujące) – np. kataklizmy, igrzyska olimpijskie, nowe osiągnięcia techniki. Bariery o charakterze incydentalnym bywają często impulsem do ponownego (czasem bardziej intensywnego) rozwoju przestrzeni turystycznej.

Niezależnie od przedstawionych podziałów, determinanty rozwoju przestrzeni turystycznej można klasyfikować także wg innych kryteriów. Na przykład SZWICHTENBERG (1991), wśród determinant rozwoju funkcji turystycznej (a tym samym przestrzeni turystycznej) wyróżnia bariery o charakterze pierwotnym, wymieniając: przyrodnicze (naturalne), zagospodarowania (przestrzenne rozwoju gospo-

– temporary determining factors – they occur once or cyclically and visibly influence the condition and character of tourism space. They may be factors of varying intensity in periods of varying length (from a few years up to a century). Changes in tourism space may become the basis for distinguishing and describing phases of tourism space development (e.g. political isolation, changes in economic system, wars, etc.);

– incidental determining factors – they occur once (perhaps in repeatable) within a relatively short time (from a few seconds to one year). Transformations connected with this type may mark the beginnings of development phases (initiating factors) or be 'development markers' (non-initiating factors), e.g. natural disasters, Olympic Games, new technological advances, etc. Incidental barriers are often an impulse to further (often more intensive) development of tourism space.

Irrespective of the divisions presented above, determining factors may be classified according to other criteria as well. For instance SZWICHTENBERG (1991) isolates primary barriers (natural,

darczego), społeczne oraz wtórne, do których zalicza m.in. popyt turystyczny, wymogi ochrony środowiska przyrodniczego czy politykę społeczno-gospodarczą i przestrzenną.

5. PODSUMOWANIE

Przedstawione rozważania wskazują na złożoność problemu, jakim jest badanie i charakterystyka przestrzeni pełniącej funkcję turystyczną. Dlatego proces badawczy – mający na celu nie tylko opis elementów składowych przestrzeni turystycznej, ale również wyjaśniający związki i zależności między nimi, a także relacje z otoczeniem – powinien mieć charakter wieloaspektowy, przedstawiający zjawisko wielopłaszczyznowo (rys. 10).

Rys. 10. Płaszczyzny badań przestrzeni turystycznej
(źródło: opracowanie autora)

Zaproponowane postępowanie uwzględnia zarówno badanie dziedzictwa obszaru, będącego jedną z podstaw wytwarzania przestrzeni turystycznej, jak i elementów identyfikujących tę przestrzeń jako turystyczną, a także aspekty związane z jej organizacją i zarządzaniem, poprzez charakterystykę wszelkich działań i zachowań w niej obserwowanych. W procesie badawczym niezwykle ważna wydaje się być także swoista „filozofia” podejmowanych działań i aktywności turystycznych (idee, motywy), rozpatrywana w różnych aspektach (m.in. ekonomicznym, społecznym, psychologicznym).

Zaprezentowany opis przestrzeni turystycznej pozwala na określenie jej cech charakterystycznych

economic, social) and secondary ones (tourism demand, natural environment protection regulation, socio-economic and spatial policy).

5. CONCLUSIONS

The above discussion shows the complexity of studying and describing space with a tourism function. Therefore the research process, which aims not only at a description of tourism space elements, but also at explaining the relations between them and with the external environment, should include many aspects and present the phenomena on multiple planes (fig. 10).

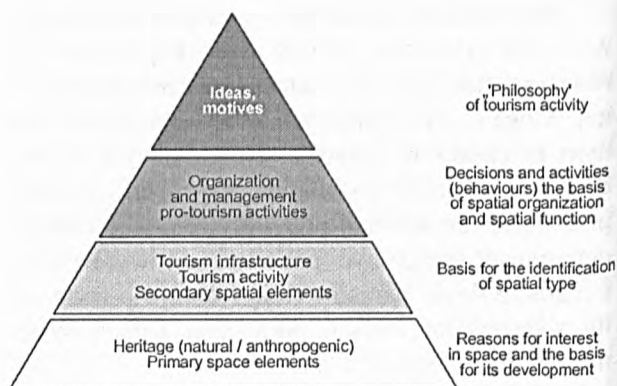

Fig. 10. Levels of research into tourism space
(source: author)

The proposed procedure includes a study of an area's history, the basis for creating tourism space, the elements identifying this space as tourism space, as well as aspects connected with its organization and management through a description of all the activities and behaviours found within it. Also the particular 'philosophy' of the tourism activity (ideas, motives), considered from many perspectives (economic, social, psychological) seems to be extremely important in the research process.

The description of tourism space presented above allows us to define its characteristic features:

nych w ujęciu syntetycznym. Można zatem przyjąć, że:

- przestrzeń turystyczna jest funkcjonalnie wyróżniającą się częścią ogólnej przestrzeni geograficznej;

- czynnikiem delimitującym zasięg i charakter przestrzeni turystycznej jest rozmieszczenie, wielkość i charakter ruchu turystycznego (obserwowanych aktywności turystycznych);

- przestrzeń turystyczna jest strukturą wewnętrznie zróżnicowaną (można wyróżnić różne jej typy), o czym decyduje charakter ruchu turystycznego oraz stopień rozwoju i charakter infrastruktury turystycznej;

- istnieją obszary, na których historyczne następstwo typów przestrzeni turystycznej może być jednocześnie traktowane jako etapy (fazy) jej rozwoju, przy czym rozwój ten nie zawsze musi rozpoczynać się od etapu eksploracji, a niektóre etapy mogą zostać pominięte;

- obserwowane relacje między przestrzeniami: przedturystyczną, turystyczną i poturystyczną, pozwalają na stworzenie tzw. cyklu turystycznego;

- istnieją różne grupy podmiotów organizujących (wytworających) przestrzeń turystyczną, tzw. „aktorów” przestrzeni turystycznej, z których największe znaczenie mają społeczność lokalna, turyści oraz przedsiębiorcy (inwestorzy) turyści. Poziom, charakter, a także efekty zaangażowania poszczególnych grup „aktorów” w kreowanie przestrzeni turystycznej decyduje o jej charakterze i pozwala na wyróżnienie różnych jej typów;

- determinanty (zarówno stymulatory, jak i bariery) rozwoju przestrzeni turystycznej tworzą układy synergiczne (tzn. jeśli występują równocześnie, siła ich oddziaływania jest większa niż suma efektów czynników występujących pojedynczo w różnym czasie);

- w procesie rozwoju przestrzeni turystycznej istnieje grupa czynników samodzielnie obojętnych (tzw. katalizatorów), które, współwystępując ze stymulatorami bądź barierami, wspomagają (tzw. aktywatory) lub osłabiają (tzw. inhibitory) ich działanie.

- tourism space is a functionally distinct part of general geographical space;

- the factor delimiting the range and character of tourism space is the distribution, range and character of tourism (tourism activities found);

- tourism space has an internally diversified structure (different types can be distinguished); this is determined by the kind of tourism, the stage of development and the nature of tourism infrastructure;

- there are areas where the historical sequence of tourism space types may be treated at the same time as its development phases. The development does not have always to begin with the exploration phase, and some phases may be omitted;

- relations between the pre-tourism, tourism and post-tourism spaces lead to the creation of a 'tourism cycle';

- there are different groups of people creating tourism space; they are the 'actors' in tourism space. The most important are the local community, tourists and tourism entrepreneurs (investors). The level, character and effects of their involvement in creating tourism space on the part of individual groups of 'actors', determines its character and allows us to distinguish various types;

- the determining factors (both stimulators and barriers) of tourism space development make synergic systems (if factors co-occur, their influence is bigger than if they occurred individually at different times);

- in the process of tourism space development there is a group of determining factors called catalyzers which reinforce (activators) or weaken (inhibitors) the effects of stimulators or barriers.

BIBLIOGRAFIA – BIBLIOGRAPHY

ALDSKOGIUS H., 1977, A conceptual framework and swedish case study of recreational behavior and environmental cognition, *Economic Geography*, 53/2.

BACHVAROV M., DZIEGIEĆ E., 2005, Relacje pomiędzy pojęciami „rekreacja” i „turystyka”, *Turyzm*, 15/1-2, s. 79-93.

- JACKOWSKI A., 2003, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 268 s.
- KACZMAREK J., STASIAK A., WŁODARCZYK B., 2005, *Produkt turystyczny*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 408 s.
- KOWALCZYK A., 2000, *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 287 s.
- KOWALCZYK-ANIOL J., 2005, Rozwój przestrzeni urlopowo-wakacyjnej łódzkich rodzin na przykładzie studentów Uniwersytetu Łódzkiego i ich rodzin, maszynopis pracy doktorskiej napisanej w Katedrze Geografii Miast i Turystyki UŁ, Łódź
- LATOSIŃSKA J., 1998, *Przestrzeń urlopowo-wakacyjna pracowników wyższych uczelni Łodzi*, ser. „Szlakami Nauki”, 27, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, 159 s.
- LISZEWSKI S., BACZWAROW M., 1998, Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej, *Turyzm*, 8/1, s. 39-67.
- LISZEWSKI S., 1995, Przestrzeń turystyczna, *Turyzm*, 5/2, s. 87-103.
- LISZEWSKI S., 1999, Przestrzeń turystyczna miasta (przykład Łodzi), *Turyzm*, 9/1, s. 51-73.
- LISZEWSKI S., 2005, Przestrzeń turystyczna w ujęciu podmiotowym. Przyczynek do dyskusji o przestrzeni w geografii, [w:] *Geografia jako nauka o przestrzeni, środowisku i krajobrazie, t. 1. Podstawowe idee i koncepcje w geografii*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 50-60.
- LOZATO-GIOTART J.-P., 2003, *Géographie du tourisme, De l'espace consommé à l'espace maîtrisé*, PEARSON Education, 330 s.
- MEYER B., 2004, Turystyka jako czynnik kształtowania przestrzeni, *Rozprawy i Studia*, (DCXIX) 545, Uniwersytet Szczeciński, 436 s.
- OPPERMANN M., 1993, Tourism space in developing countries, *Annals of Tourism Research*, 20/3, s. 535-556.
- STACHOWSKI J. 1993, O pojmowaniu przestrzeni w geografii turystyki, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Geografia*, XXIV, 82, s. 171-180.
- SZWICHTENBERG A., 1991, *Stymulatory i bariery rozwoju funkcji turystycznej w polskiej strefie nadbałtyckiej*, Koszalin, 226 s.
- WŁODARCZYK B., 1999, *Przemiany form aktywności turystycznej – przykład krawędzi Wyżyny Łódzkiej*, ser. „Szlakami Nauki”, 29, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, 194 s.